

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 200 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash	20
Shakarov Zafar Gafforovich	
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему	24
С.С. Исмаилов	
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili	32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari	41
Sh.B. Donayev	
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir	45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish.....	49
Idirisov Alisher Otajonovich	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlarini.....	53
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....	57
Amirdjanova Sitara Sunnat kizi	
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики	61
Вохидова Мехри Хасановна	
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран	69
Буранова Лола Вахобовна	
Мамлакатimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....	78
Babamatov Tolib Xakimovich	
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari	83
S.A.Karabayev	
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari	90
Yusupov Aziz Shuxratovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	95
Gulbayeva Feruza Islamovna	
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....	102
Sherov Alisher Bakberganovich	
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili	107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi	
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	111
Umarova Malika Baxtiyarovna	
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций.....	116
Умида Юлдашева	
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях.....	120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович	

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari	138
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
Jumanazarova Z.K.	
Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri	154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari	158
Adizov Sanjar Rashidovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish	165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish	182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане	186
Шахзод Сайдуллаев	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish	192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari	200
Bakayev Xurshid Maxmudovich	

SANOAT KORXONALARINI IQTISODIY SALOHİYATINI OSHIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI

Quyjanov Xurshid Abdullayevich

Toshkent davlat texnika universiteti, erkin tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili keltirib o'tilgan. Xususan, bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi omillar ajratib chiqilgan hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy salohiyat, omil, bevosita va bilvosita, omillar tarkibi, klassifikatsiya.

Abstract: This article presents an analysis of factors influencing the increase in the economic potential of industrial enterprises in the digital economy. In particular, factors of direct and indirect impact are identified and their specificity is determined.

Key words: economic efficiency, factor, direct, indirect, composition of factors, classification.

Аннотация: В данной статье представлен анализ факторов, влияющих на повышение экономического потенциала промышленных предприятий в условиях цифровой экономики. В частности, выделены факторы прямого и косвенного воздействия и определена их специфика.

Ключевые слова: экономическая эффективность, фактор, прямой, косвенный, состав факторов, классификация.

KIRISH

Iqtisodiy salohiyatni oshirishning ikkita asosiy turini ajratish mumkin: birinchisi, foydalaniladigan resurslar miqdori va hajmining ko'payishi natijasida yuzaga keladigan ekstensiv ishlab chiqarish, ikkinchidan, innovatsiya omillari sifatini oshirishga asoslangan intensivlik.

Shu sababli iqtisodiy salohiyatga turli xil omillar va sharoitlar ta'sir qilishi mumkin. Iqtisodiy salohiyatga ta'sir etuvchi omillar deganda ishlab chiqarish hajmiga, uning tezligi, samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan hodisa va jarayonlar tushuniladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tanlangan tadqiqot mavzusi ishlab chiqarish subyektlarida ta'sir etuvchi omillarni tizimlashtirish asosida mavjud muammolarni zamonaviy iqtisodiyotda boshqaruv mohiyat-maqsadini, uning tarkibini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Soha mutaxassislarini ilmiy ishlarini o'rganib, ushbu sohaning iqtisodiy salohiyatni oshirishdagi korxonalarning amalga oshirishi kerak bo'lgan vazifalari va intilish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqish zarurligi haqida xulosa chiqarish mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Omillar iqtisodiy salohiyatga turli yo'llar bilan ta'sir qilishi mumkinligi sababli ularni ikkita katta guruhga bo'lish mumkin:

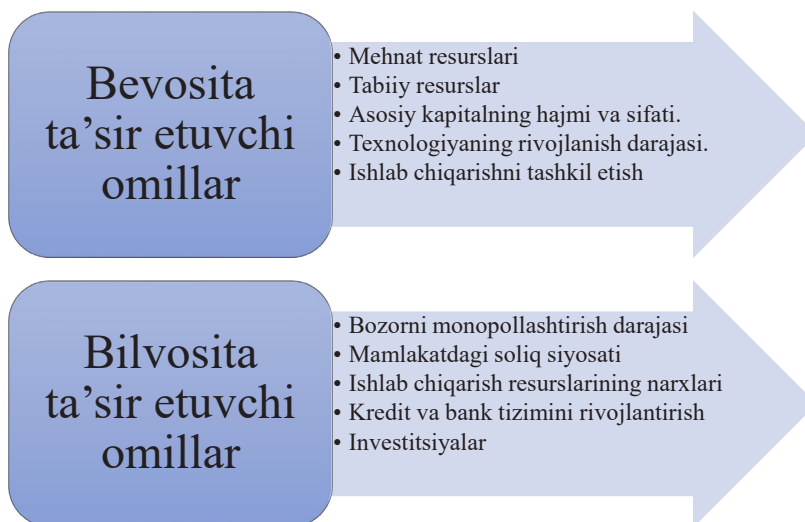
- to'g'ridan to'g'ri;
- bilvosita.

To'g'ridan to'g'ri omillarni ta'minot omillari deb ham atash mumkin, bu iqtisodiy o'sishning jismoniy imkoniyatlarini belgilaydigan hodisa va jarayonlardir. Aynan shu omillar iqtisodiyotni yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Bevosita ta'sir etuvchi omillarga quyidagilar kiradi:

1. Mehnat resurslari – bu o'z qobiliyatlari va ko'nikmalari tufayli ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug'ullanishga qodir bo'lgan barcha shaxslardir. Bundan tashqari, qobiliyat va ko'nikmalar, ma'lumot va malakalar qanchalik yuqori bo'lsa, ularning tashuvchisi shunchalik potensialga ega va u yaratadigan mahsulotlar va xizmatlarning sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, shubhasiz, mehnat faoliyati bilan shug'ullanadigan odamlar soni katta ta'sirga ega. Kapitalning tarkibi korxonadagi odamlar soniga ham bog'liq, ya'ni o'zgaruvchan kapitalga keladigan ulush ko'payadi. Bunga misol qilib Xitoyni keltirish mumkin, bu yerda sanoatning asosiy tarkibiy qismlaridan biri mehnat resurslari miqdori hisoblanadi.

1-rasm. Bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi omillar tarkibi.

2. Tabiiy resurslar. Ularga yer va mineral resurslar, o'simlik va hayvonot dunyosi, o'rmon va suv resurslari kiradi. Ularning barchasi yer hududida notekis taqsimlangan, shuning uchun ba'zi mamlakatlar bu omildan mahrum, boshqalari esa yetarlicha ega. Katta resurs bazasining mavjudligi ishlab chiqarish tarkibiga, iqtisodiyotning yo'nalishiga, iqtisodiy siyosatga va shunga mos ravishda iqtisodiy o'sish hamda iqtisodiy rivojlanishga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Mamlakat har qanday tabiiy resurslarga qanchalik ko'p ega bo'lsa, uning iqtisodiy salohiyati shunchalik katta bo'ladi, deyish mantiqan to'g'ri bo'ladi. Bunga noyob tabiiy resurslarga ega va hatto ko'p miqdorda neft eksport qiluvchi davlatlar guruhi (Qatar, Saudiya Arabistoni, Quvayt) misol bo'la oladi. Ular aholi jon boshiga yuqori YalMga ega, rivojlanish uchun ulkan tabiiy resurs salohiyatiga va energiya xomashyosi hamda moliyaviy resurslar bozorida muhim rol o'ynaydi. Biroq, tabiiy mahsulotlarning katta zaxirasiga ega bo'lgan mamlakat, albatta, yuqori daromadga, yaxshi hayot sifatiga va aholi ehtiyojlarini to'liq qondira oladigan oqilona ishlab chiqarish tuzilmasiga ega bo'lishi har doim ham sodir bo'lmaydi. Ba'zida vaziyat butunlay boshqacha bo'lishi mumkin. Hammasi aynan shu resurslardan to'g'ri foydalanish bilan bog'liq. Iqtisodiy salohiyat ko'pincha xomashyo zaxiralaridan qanchalik samarali foydalanilishiga bog'liq. Darhaqiqat, ko'pincha mamlakatlar, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotining asosiy muammosi ishlab chiqarish sanoatining rivojlanishi paytida xomashyo eksportiga yo'naltirishdir. Shu bilan birga, minimal miqdordagi tabiiy resurslarga ega bo'lgan, ammo ulardan oqilona foydalanishga va ushbu sharoitda iqtisodiy salohiyatni oshirishga qodir bo'lgan mamlakatlar mavjud.

3. Asosiy kapitalning hajmi va sifati. Asosiy kapital – bu ishlab chiqarish jarayonida bir necha marta foydalaniladigan mehnat vositasi hisoblanadi. Bundan tashqari, ular asta-sekin jismoniy va ruhiy jihatdan eskiradi, o'z qiymatini ishlab chiqarilgan mahsulot qiymatiga o'tkazadi. Asosiy kapital faol, ya'ni ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etadiganlarga bo'linadi, bu ishlab chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi va ta'minlaydi. Asosiy kapital miqdori qancha ko'p bo'lsa, shuncha ko'p mahsulot ishlab chiqarish mumkin va shunga mos ravishda iqtisodiy salohiyat shunchalik yuqori bo'ladi deb taxmin qilish mantiqan to'g'ri hisoblanadi. Xuddi shunday holatda asosiy kapitalning sifati haqida ham aytish mumkin. Uskunalar qanchalik yangi, mukammal va samaraliroq bo'lsa, ishlab chiqarilgan mahsulotlarning miqdori va sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Asosiy kapital sifatining ishlab chiqarish jarayoniga ta'sirida ilmiy-texnik taraqqiyotni eslatib o'tmaslik mumkin emas.

4. Texnologiyaning rivojlanish darajasi. Bu ishlab chiqarishning ajralmas omili hisoblanadi. U korxonaning siyosiy va moliyaviy holatiga asoslanadi. Texnologik yutuqlar iqtisodiy salohiyatga bir necha jihatdan ta'sir qiladi:

birinchidan, texnologiyani takomillashtirish korxonada ishlab chiqarilgan mahsulotlar miqdorini ko'paytirishga imkon beradi, shu bilan birga, ishlab chiqarish vositalarining unumdorligini oshirish orqali xarajatlarning darajasini me'yorda saqlab qoladi;

ikkinchidan, ilmiy-texnik, ta'lim va malakaning iqtisodiy salohiyatga ta'siri ortib bormoqda. Bu ishchi kuchining sifatini va ishlab chiqarish jarayonini tashkil qilishni yaxshilaydi;

uchinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyot xomashyoning yangi turlarini yaratishga olib keladi, bu esa qayta ish-lash uchun ancha kam vaqt va mehnat xarajatlarini talab qiladi. Shuningdek, zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyot tabiiy resurslarning iqtisodiyotdagi rolini nisbatan pasaytiradi, ishlab chiqarish sanoatining mineral xomashyoga bog'liqligini kamaytiradi;

to'rtinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyot ta'siri ostida mehnat vositalarida tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bu mikroelektronika, robototexnika, axborot va biotexnologiya kabi sohalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan bog'liq. Bularning barchasi ishlab chiqarish jarayonini iloji boricha mexanizatsiyalashga, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonining vaqtini ko'paytirishga, uni uzluksizga yaqinlashtirishga imkon beradi.

5. Ishlab chiqarishni tashkil etish. Tadbirkorlik qobiliyati ishlab chiqarish omillaridan biri bo'lib, iqtisodiy salo-hiyatning oshishiga ta'sir qiladi. Mumkin bo'lgan vositalardan eng foydali tanlov imkoniyati, ishlab chiqarish jarayonini oqilona tashkil etish, imtiyozlardan samarali foydalanish qobiliyati – bularning barchasi zamonaviy davrda juda qadrlanadi, chunki mehnat, tabiiy va moliyaviy resurslardan foydalanish tadbirkorlik omiliga bog'liq. Korxonadagi tadbirkorning savodxonligi maksimal iqtisodiy salohiyat o'sishiga va ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligini oshirishga bevosita hissa qo'shishi mumkin.

Bilvosita omillarga quyidagilar kiradi:

1. Bozorni monopollashtirish darajasi. Zamonaviy bozorda vaziyat ko'pincha bir yoki bir nechta korxonalar bitta mahsulot takliflarini to'liq nazorat qilganda yuzaga keladi, chunki xaridor uchun almashtiriladigan mahsulot bo'lmaydi. Bu korxonalarga, odatda, bozor narxlaridan ancha yuqori bo'lgan monopol narxlarni belgilashga imkon beradi. Shuningdek, monopol korxonalar bozorga kirish va chiqishni juda qiyinlashtiradi, ma'lumotlar olishni, sotuvchilar soni yoki xaridorlar sonini cheklaydi.

Bu holatlarning barchasi iqtisodiy salohiyatning rivojlanish mantig'iga zid keladi, chunki ular iqtisodiy o'sishga putur yetkazadi, ishlab chiqarishning umumiy samaradorligini pasaytiradi va ilmiy-texnik taraqqiyotni sekinlashtiradi, chunki ko'p hollarda monopoliyalar texnik yangiliklardan foydalanmasdan amalga oshirishi mumkin.

2. Mamlakatdagi soliq siyosati. Soliqlar korxonadagi ishlab chiqarish jarayoniga va uning iqtisodiy salohi-yatiga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Soliqlarning ko'payishi ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarishga qiziqish darajasining pasayishiga olib keladi, chunki bu shunchaki foydasiz, tadbirkor sotishdan tushgan daromadning katta qismini davlatga berishga majbur bo'ladi. Bu, ayniqsa, keng ko'lamli ishlab chiqarish uchun to'g'ri keladi. Shu sababli mamlakatda soliq tizimini takomillashtirish, soliq miqdori davlatni qoniqtirganda muvozanatga kelishga harakat qilish kerak. Davlat byudjetini yetarlicha to'ldirish va ishlab chiqaruvchilar uchun soliq miqdori ortib borayotgan ishlab chiqarishni rag'batlantirish uchun maqbul doiradan tashqariga chiqilmasa, iqtisodiy salohiyatni oshirish mumkin.

3. Ishlab chiqarish resurslarining narxlari. Xomashyo narxi qanchalik past bo'lsa, ishlab chiqaruvchilar ularni sotib olishga tayyor bo'ladi. Bu yerda talab va taklif qonuni katta darajada ta'sir qiladi. Shuning uchun ishlab chiqaruvchilar o'z daromadlarini ko'paytirish uchun resurslarni eng past narxlarda qidiradilar. Shu-ningdek, ushbu vaziyatda tashqi savdo ham ta'sir qiladi, chunki resurslarni eksport va import qilish imkoniyatlari kengayadi.

5. Kredit va bank tizimini rivojlantirish. Har qanday mamlakatda YaIM hajmini oshirish uchun ishlab chiqa-rish jarayoniga tobora ko'proq mutaxassislarni jalb qilish zarur. Biroq, barcha intiluvchan tadbirkorlar biznesni boshlash uchun moliyaviy vositalarga ega emas. Shuning uchun aksariyat hollarda ular kredit olish uchun banklarga murojaat qilishadi. Ammo bank tomonidan ilgari surilgan shartlar har doim ham bo'lajak tadbirkor-larga mos kelavermaydi. Ba'zan ularni biznes sohasidan qo'rqib qolishiga olib keladi. Shunday qilib, umuman olganda, ba'zi shartlar korxona uchun chidab bo'lmaz bo'lishi mumkin. Bunga foizlarning diskont stavkasi, kredit muddati yoki boshqa talablar kiradi. Shu sababli davlat bank tizimini takomillashtirishi va kredit olish imkoniyatlarini kengaytirishi kerak.

5. Investitsiyalar. Ular, boshqa omillar kabi, har qanday korxona iqtisodiyotiga ta'sir qiladi. Aksariyat hol-larda investorlar texnologiya va ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liq innovatsion loyihalarga sarmoya kirit-adilar, bu esa ishlab chiqarishning o'sishiga olib keladi. Investitsiyalar korxonalarning asosiy fondlarini tiklash yoki yangilash imkonini beradi, bu esa ijtimoiy ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlaydi. Beqaror bozor sha-roitida iqtisodiyotning rivojlanishi, mahalliy korxonalarning raqobatbardoshligi va ularning faoliyati samarador-ligini oshirish tobora innovatsion tuzilmaning shakllanishi va ishlab chiqarish salohiyatining tarkibiga bog'liq. Sanoat korxonasining ishlab chiqarish salohiyatining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar bu ko'rsatkichning dinamikasini belgilaydigan barcha harakatlantiruvchi kuchlar va sabablarning (tashqi va ichki) birikmasidir[2].

Tashqi va ichki omillar, asosan, ishlab chiqarish quvvatining imkoniyatlarini aniqlaydi. Shu bilan birga, eng kuchli ta'sir etuvchi omillarga: bozor, inson, intellektual, moliyaviy, sanoat, moddiy, tashkiliy va boshqalar kiradi.

Buning sababi shundaki, ishlab chiqarish salohiyati yanada kengroq konsepsiyaga ega va korxona salohiyatining boshqa turlaridan farqli o'laroq, u korxonaning asosiy funksiyasini – bozorda talab qilinadigan mahsulotlar ishlab chiqarishni amalga oshiradi. Ishlab chiqarish salohiyatining asosini asosiy ishlab chiqarish fondlari, energiya va xomashyo, xodimlar va boshqalar tashkil etadi. Aynan bu tarkibiy elementlar ishlab chiqarish salohiyatini resurs salohiyati bilan aniqlash, eng muhimi, ishlab chiqarish salohiyatining qiymatini aniqlashda resurs yondashuvini qo'llash imkonini beradi. Korxonaning resurs salohiyatini shakllantirish va ulardan foydalanishga ta'sir qiluvchi omillarning quyidagi tasnifini ajratish mumkin:

- paydo bo'lish joyi bo'yicha;
- ta'sirning nazorat qilish darajasi bo'yicha;
- harakat yo'nalishi bo'yicha;
- ta'sirning tabiati bo'yicha;
- kompaniya resurslaridan foydalanish tabiati bo'yicha;
- ta'sirning darajasi bo'yicha;
- kompaniya resurslaridan foydalanish tabiati bo'yicha;
- boshqaruv obyektlariga bog'liqlik darajasi bo'yicha[3].

Ushbu omillar guruhlarining ta'sirini baholash uchun korxonaning ishlab chiqarish salohiyatini shakllantirish va ulardan foydalanishga ta'sir qiluvchi omillarni batafsil ko'rib chiqish kerak. Ular paydo bo'lgan joyda korxonaning ishlab chiqarish salohiyatiga ta'sir qiluvchi omillar tashqi va ichki omillarga bo'linadi. Tashqi omillarga korxonaga tashqi tomondan ta'sir ko'rsatadigan omillar va ichki omillarga esa to'g'ridan to'g'ri korxonada yuzaga keladigan omillar kiradi.

Ta'sirni boshqarish darajasiga ko'ra omillar boshqariladigan va nazoratsizga bo'linadi. Boshqariladigan omillar – bu subyekt o'z ta'sirini oshirishi yoki kamaytirishi mumkin bo'lgan omillar kiradi. Nazoratsiz omillarga subyekt ta'sir qila olmaydigan omillar kiradi.

Harakat yo'nalishiga ko'ra ishlab chiqarish omillari ijobiy va salbiyga bo'linadi. Ijobiy omillarga ta'siri ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanishni yaxshilashga olib keladigan omillar va salbiy omillarga ularning ta'siri korxonadagi vaziyatni yomonlashtiradigan omillar kiradi.

Ta'sir xususiyatiga ko'ra, omillar quyidagilarga bo'linadi: iqtisodiy, tashkiliy, ekologik, ijtimoiy-psixologik, texnologik va boshqalar. Ekstensiv va intensiv omillar korxonaning ishlab chiqarish salohiyatini shakllantirish va ishlatishda hal qiluvchi ahamiyatga ega va korxona resurslaridan foydalanish xususiyatini aks ettiradi.

Korxonaning ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanishni rejalashtirishga ta'sir qiluvchi omillarni tasniflash alohida qiziqish uyg'otadi. Bunda quyidagi omillar guruhlarini ajratish mumkin:

- tashkilotning o'ziga xos xususiyatlari, shu jumladan, korxonaning ilmiy-texnik rivojlanishi va boshqaruv darajasi, korxona kapitalining konsentratsiyasi va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, ilmiy-texnik taraqqiyotning ishlab chiqarish jarayoniga, tashkil etish va boshqarishga ta'siri bilan belgilanadigan omillar;
- qaror qabul qilish uchun muhim bo'lgan eng katta omillarni hisobga olishni o'z ichiga olgan rejalashtirish;
- rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning muhim elementlari mavjudligi;
- maqsadga erishish uchun rejalashtirishning aniqligi;
- rejalashtirishning elastikligi va moslashuvchanligi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilish mumkinki, mehnat salohiyatini rivojlantirish ishlab chiqarish salohiyatini shakllantirish va zamonaviy korxonalarda undan foydalanish samaradorligini oshirishning asosidir. Bu korxonalar salohiyatidan foydalanish samaradorligini shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha ilg'or nazariy tushunchalarni ishlab chiqishni talab qiladi. Tijorat ma'lumotlarini olish va ulardan foydalanishni yaxshilashda katta zaxiralar ajratilgan.

Korxonadagi axborot oqimlarining sifati uning moslashuvchanligiga qarab korxonaning yakuniy natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Axborot tadbirkorlik faoliyatining barcha elementlarini, ayniqsa, ishlab chiqarish tizimining faoliyatini tartibga soluvchi, mahsulot sotishga va natijada ushbu jarayonlarga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olgan holda ishlab chiqarish salohiyatini shakllantirish va ulardan foydalanishga ta'sir ko'rsatadigan bozor imkoniyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni birlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. D.Sh. Odinayev. Iqtisodiy salohiyat tushunchasi, tarkibi va shakllanish omillari//Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar. 3/2022, may–iyun (№ 00059).
2. Разинков П.И. Экономическое состояние и конкурентоспособность предприятия. Методы анализа и показатели оценки / П.И.Разинков, О.П.Разинкова. Твер, Издательство ТВГТУ. 2013.
3. Разинкова О.П. Основные производственные фонды предприятия. Развитие и эффективность использования / О.П.Разинкова. Твер, Издательство ТВГТУ, 2007.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

